

Verdaguer, 1883. Del llibre de Ricard Torrents, *Verdaguer. Un poeta per a un poble*. Eumo Editorial, 1995.

Quatre poemes inèdits de Jacint Verdaguer

El dia 10 de juny de 2002 s'esdevindrà el centenari de la mort de Jacint Verdaguer, mossèn Cinto, l'escriptor que, més que cap altre del segle XIX, va contribuir a llegar als catalans una llengua literària per al futur. La seva figura se'ns presenta avui de manera ben diferent de com la veieren els seus contemporanis i, fins i tot, de com la veieren els fills dels seus contemporanis. El 2002, per a uns, Verdaguer és un personatge mític, un poeta d'una extraordinària sensibilitat que va saber connectar com ningú amb el seu poble, el salvador de la llengua en un moment crucial de la història catalana, l'escriptor que va consolidar la Renaixença. Per a uns altres, és —o també és— un home amb una biografia apassionant i polèmica sobre la qual tothom fa més d'una centúria que hi diu la seva. Per a tothom mínimament informat, i sigui quina sigui la percepció que es tingui de la seva vida i de la seva obra, el poeta de Folgueroles és vist com un referent indiscutible de la cultura catalana contemporània.

Per commemorar l'efemèride, s'ha declarat l'Any Verdaguer, al qual vol contribuir modestament la *Revista d'Igualada*. És per això que, comptant amb el concurs de tres membres de la Societat Verdaguer, fem l'aportació de publicar quatre textos inèdits i desconeguts del poeta, que corresponen a les tres etapes creatives de la seva producció: un al final de la de joventut (*Des de l'Havana*), dos a l'inici de la de plenitud (*Super Flumen* i *Al castell de Montcada*) i el quart a la de vellesa (*A un ros-sinyol*). Volem així retre públic homenatge d'admi-

ració i gratitud al nostre més gran poeta nacional del segle XIX, de qui no podem deixar de reproduir amb l'ortografia modernitzada, i partint de l'edició d'*Aires del Montseny* (1901) —el darrer llibre que va publicar en vida—, el seu poema igualadí:¹

A IGUALADA. EN LO CENTENARI DEL SANT CRIST

Estima-la de cor, noble Igualada,
la imatge de Jesús crucificat;
adora'l a sos peus agenollada
al que els cels i la terra han adorat.

Arbora eixa bandera immaculada
sobre els turons del Bruc i Montserrat
i amb l'esperit de nostra pàtria amada
digues-li així a la pobra humanitat:

Mira'l, és ton Espòs, esposa ingrata;
més que la creu ta ingratitud lo mata;
pols de la terra, al Déu del cel respon.

Fes de son cor, que enamorat te crida,
cor de ton cor i vida de ta vida,
que Jesucrist és l'ànima del món.

Dijous Sant de 1890

1. Aquest poema va ser musicat l'any 2000 per Daniel Mestre i Dalmau, arran de l'estrena de l'obra teatral *La vila que s'esberla*, d'Antoni Dalmau i Jover (1916-2001).

DES DE L'HAVANA, MAR ENDINS: UN POEMA INÈDIT DE JACINT VERDAGUER

M. ÀNGELS VERDAGUER I PAJEROLS

A l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona es conserva un fons verdaguerià format per llibretes, agendas personals i una quantitat considerable de fulls solts i quaderns manuscrits del poeta. *Des de l'Havana, mar endins* es troba en una llibreta,² amb notes i poemes dels anys setanta, sobretot d'entre 1874 i 1876. Verdaguer en publicà alguns a *Idil·lis i cants místics* (1879) i a *Pàtria* (1888), i molts són de temàtica relacionada amb els viatges amb vaixell per l'Atlàntic; a més, entre les seves pàgines, hi ha croquis de les parts d'un vaixell, fragments de poemes i proses en castellà (alguns d'altra mà) i diversos poemes inèdits. Valeri Serra i Boldú descobreix i descriu aquesta llibreta, i en copia algun fragment d'un dietari de viatges. La presenta d'aquesta manera:

«El Sr. Joan Serra [i Graupera] al qual hem citat ja com a posseïdor del manuscrit de la llegenda *Amors d'en Jordi i Na Guideta*, té entre molts d'altres originals de Mossèn Cinto, un[a] llibreta en quart que utilitzava el poeta en sos viatges per mar. Es curiosíssima de fullejar, com tot ço que es refereix al cantor de *L'Atlàntida*. Allí hi ha el borrador de diverses poesies seves, algunes de les

quals, embastades només, no han passat de projectes, altres porten una ratlla vertical indicadora d'haver-se donat com a bona, ja sigui per haver-se acabat en altre paper o bé per haver sigut publicada. En una plana d'aqueixa llibreta hi ha el dibuix de la rosa dels vents [f. 41v]. En tres punts distintes porta dibuixos esquemàtics d'un barco amb indicació de la diversa nomenclatura dels pals i de les parts de que es compon el navili [f. 34v-36r]. En altres planes, fent tot un garbuix s'hi veuen notes de botànica, aforismes i poesies en català i castellà de distintes autors i assumptes, entre les quals hi ha aquella rima de Becquer que comença: “Del salón en un ángulo oscuro – de su dueño tal vez olvidada...” [f. 44r] allí finalment hi ha una mena de dietari dels paratges que s'obiraven des del vaixell on viatjava [f. 28v-30v].»³

Es tracta, efectivament, d'una llibreta interessant des del punt de vista biogràfic i per a l'obra de Verdaguer del període esmentat. Permet comprovar la manera de treballar del poeta, no només per a la composició d'un poema o d'una narració, sinó també per a la recollida d'informació i de documentació diversa.

2. Porta el número 5 de l'Arxiu Històric; llibreta de 150 x 200 mm., de 50 folis manuscrits, de tapes molt primes, a les quals se n'afegiren unes de paper més gruixut. Els fulls són ratllats i la seva numeració és d'altra mà. Als folis 26v-27r hi ha aquest poema amb un títol en llapis, que fa l'efecte de ser provisional, «Desde la Habana / Mar endins», amb una lletra gran, semblant a la tardana de Verdaguer.

3. *Biografia de mossèn Jacinto Verdaguer*, Barcelona: Associació protectora de l'ensenyança catalana, 1924, p. 66-68.

El poema *Des de l'Havana, mar endins* mostra una particularitat que el fa especial. Està escrit de mà de Verdaguer amb lletra de dos períodes diferenciats: una amb la característica «erra segona», pròpia del període 1874-1882, i l'altra amb l'«erra primera», posterior a l'anterior per la mida més gran de la lletra, de finals dels anys 80 o principis dels 90.⁴ A tota la llibreta es veuen provatures de poemes amb el primer tipus de lletra, amb notes i estrofes del segon: la lletra predominant és l'«erra segona», però hi ha esborranys amb «erra primera» de poemes iniciats amb l'altra als folis 12r, 18r, 21r, 27v i 32r. Tot això és indicatiu del lloc de proves que fou el quadern, atès que el poeta el reutilitzà i en rectificà les composicions en diverses ocasions. *Des de l'Havana, mar endins* sofrí, almenys, dues esmenes posteriors.

Es troba en un estat d'esborranys, encara que és relativament fàcil veure'n la versió final i definitiva. Hi ha una primera elaboració sencera del poema amb lletra dels setanta, amb algunes ratlles en blanc, que després completa amb versos escrits amb l'altre tipus de lletra. A la primera part és on es veuen més versos ratllats, amb més d'una opció, etc. A partir del vers 17, hi ha una doble redacció: hem pres en consideració la darrera, perquè correspon a la revisió última del poeta i és la més perfeta, encara que la primera (la d'«erra segona») ja contenia, amb ben poques rectificacions,⁵ tot un conjunt d'imatges que reelabora posteriorment:

ay si pogues fer com ell
lo mariner q.[ue] navega
Diheumeli q.[ue] si ho vol
20 passare la mar inmensa
de Cadis a cap de Creus
hont lo Ter sas onas vessa
y riu amunt riu amunt
bogaré fins a la Gleva
25 y alli com auccell ques [...]⁶
alli plegaré la vela
y en sa pesanya de flor
fermare la barqueta
y cantare de mon esbart
30 ab mon es[bart] d orenetas
diheumeli q.[ue] si ho vol
cap a son niu pendré vela

Des de l'Havana, mar endins és, doncs, una mostra de composició que, encara que restés inèdita, fou iniciada en una època i refeta —i deixada més o menys enllestida— en una altra.⁷ Verdaguer posseïa una profunda consciència d'escriptor «modern»: guardava tots els esborranys i les anotacions que confegia, tant en fulls solts com en llibretes o agendas de butxaca, cosa que li permetia actuar com ho feia sobre la seva pròpia obra: molts poemes i temes foren començats, esbossats o encetats en època juvenil, i recuperats, acabats o adaptats posteriorment, a la maduresa. Es pot adduir, per exemple, el poema i el tema de «Colom» (iniciat vers 1867 i recuperat

4. Per a la qüestió de la cal·ligrafia de les erres, vegeu les observacions de Josep M. Solà i Camps a «Del Colom a l'Atlàntida», dins *Jacint Verdaguer en el centenari de l'Atlàntida*, Nadala de la Fundació Carulla-Font, 1977, p. 40-74.

5. Al v. 17, si en lloc de *quí*; al v. 18, havia deixat en blanc l'inici i acabava amb *la barqueta*; al v. 22 hi ha una primera versió, *me dura l rem y la vela*; i al v. 24, el primer *riu* en lloc de *Ter*.

6. Mot il·legible; es veuen lletres sobreposades que no permeten determinar-lo; a més, per tenir coherència interna amb els mots rima dels versos imparells, hauria de ser un mot monosíl·lab, que en cap cas no es llegeix.

7. Podríem conjecturar, tenint en compte el tema, el possible enllestiment del poema durant l'estada de Verdaguer a la Gleva (1893-1895). Ho podria fer sospitar la lletra més gran, pròpia dels anys noranta, que s'observa al manuscrit, al títol i al final del poema —no podem assegurar si correspon o no al període glevatà. El to important que pren la Verge de la Gleva pot ser tranquil·lament anterior: es tracta de la patrona de la Plana de Vic, a qui ja el 1883 el poeta havia dedicat unes cobles.

cap a 1892) o «Rossinyolet dels boscos» (composició dels anys 70 que adaptà, aprofitant-ne els versos, cap a 1896 per a una de les seccions de *La Pomerola*).³

La composició *Des de l'Havana, mar endins* està construïda a base del ressò d'una cançó popular, que fou una de les moltes que Verdaguer recollí a la Plana de Vic per al *Romancerillo catalán* de Manuel Milà i Fontanals i, encara que no se sap ben bé en quina època es va transcriure, pot ser que ho fes en les primeres recollides, vers els anys 1860-68; en el *Romancerillo* es donen dues cançons molt semblants titulades «Constància» (núm. 361) i «Tres caminos» (núm. 362):

361. *Constància*

Ara ve lo mes de maig / regalada primavera
 Floriran los atmetllers / [los] que en fan la
 fló vermella;
 Cantaran els ocellets / cada hu de sa manera,
 Cantará'l rossinyolet / qu'en té la veu verdadera.
 Nó-ho farà'l trist de mon cor / nit y dia viu
 en pena,
 Nit y dia estich pensant / quin dia la podré-
 veure; [...]

362. *Tres caminos*

Ara vindrá'l mes de maig / regalada primavera
 Floriran todas las flós / els clavells y las rosetas
 (Adeu, prenda d[el] amor, / adeu gentil Marieta)
 Cantaran els passarells / per las fresca aygualeras
 [Y] diran una cansó / d'un fadrí y una donzella
 Que sempre jo estich pensant / com la tro-
 varé soleta: [...]⁹

8. V. els estudis de Pere Farrés («Verdaguer i Colom, o de la joventut a la maduresa del poeta» dins *Anuari Verdaguer 1995-1996*, Vic: Eumo Editorial, 1999, p. 115-134) i Ricard Torrents («Jacint Verdaguer: *La Pomerola*. Primera edició i estudi», dins *Estudis i aproximacions*, Vic: Eumo Editorial, 1995, p. 373-450).

Verdaguer sembla que trameté a Milà una de les versions de la primera cançó (núm. 361), segons consta de mà del propi Milà en el volum anotat del *Romancerillo catalán*.¹⁰ En un llistat manuscrit en tinta (f. 54r-56v), inclòs en una espècie de vademècum verdaguerià (ms. 3703 de la Biblioteca de Catalunya),¹¹ el poeta copia dos o tres versos de composicions populars amb la seva tornada, a vegades amb la referència a la font (a voltes Aguiló, a voltes Milà). La cançó que ens ocupa hi és inclosa sense cap més referència: «Ara ve lo mes de maig - regalada primavera / floriran totes les flors - els clavells y les rosetes / adeu prenda del amor - adeu gentil Marieta».

9. Manuel Milà i Fontanals, *Romancerillo catalán*. Barcelona: Libreria de D. Álvaro Verdaguer, 1882, p. 338-340. La cançó *Constància* continua dient que el galant veu la noia un dia a l'església i li sembla una reina, que ha d'anar a la guerra i que quan torna la va a veure altre cop; *Tres caminos* explica com el galant troba la donzella collint flors a l'hort, li demana un ram i li pregunta quin és el camí que ha de prendre, el de soldat a Anglaterra o a Portugal o el de festejador.

10. V. Josep M. de Casacuberta «Jacint Verdaguer col·lector de cançons populars» (Barcelona: IEC, 1947-1948, p. 89-129), reproduït dins *Estudis sobre Verdaguer* (Vic / Barcelona: Eumo Editorial / Ed. Barcino / IEC, 1986, p. 29-71). Per a les anotacions manuscrites de l'exemplar del *Romancerillo catalán* de Milà i Fontanals, vg. Francesc Pujol i Joan Puntí, *Observacions, apèndixs i notes al "Romancerillo catalán" de Manuel Milà i Fontanals* (Barcelona: Obra del Cançoner Popular de Catalunya, Materials, vol. I, fascicle I, 1926). Aquests estudiosos no es posen d'acord a distingir si la versió tramesa per Verdaguer fou la B o la C de la cançó, versions que difereixen en certs punts.

11. V. la descripció d'aquest manuscrit en Rosalia Guilleumas, «Trobada de les tres últimes obres de mossèn Cinto Verdaguer» (p. 13-16) i en Narcís Garolera, «Un vademècum lexicogràfic verdaguerià» (reproduït dins *Sobre Verdaguer*, Barcelona: Les naus d'Empúries, p. 179-190).

Es tracta d'una cançó popular que el poeta té present al llarg de la seva vida i la va recordant en diferents ocasions, utilitzant-la com a tornada o motiu per a diverses composicions. Verdaguer pot aprofitar els motius populars per construir poemes de temàtica ben diversa, incorpora cançons a poemes escrits per ell i realitza textos completament nous amb tornada, a l'estil de les populars. En coneixem tres exemples:

a) A *Des de l'Havana, mar endins*, datable vers 1875, trobem l'inici de la cançó; però de seguida continua cap a altres viaranys: el record, des de la llunyania, de l'esbart de poetes, companys seus, i dels paisatges de la Plana de Vic, dels quals la Mare de Déu de la Gleva i el Ter són els elements claus; el poeta imagina i descriu el viatge que seria capaç de realitzar per tornar a veure la seva «Amor», la Verge, travessant l'Atlàntic (l'Havana-Gibraltar-Medes) i enfilant el riu Ter fins als seus peus; utilitza com a referents, revestits d'un evident simbolisme patriòtic, uns llocs generals (Montserrat i Montseny, que desenvolupà més tard a la seva obra) i uns altres de particulars (Puiglagulla i la Gleva), per tal de situar el que ell anomena «ma terra».

b) Verdaguer té en compte, sembla, totes dues cançons populars i les mescla a l'hora de compondre cap a 1896 un esborrany trobat entre els papers del poema *Primavera*, també a l'AHCB, que conté —a més d'alguna part sencera i de fragments de diverses seccions— una primera idea inèdita i diferent per a la secció IV, però amb un contingut semblant i aprofitant aquest material del cançoner. Es tracta d'un poema més o menys acabat, encara que sembla que hi falti l'inici i el final: aprofita una cançó popular que canten les donzelles i els fadrins i, al final, apareix el jo del trobador, protagonista del poema, que la sent amb un sentiment barrejat d'alegria i de tristesa.

La cansó que van cantant
la entonaven les doncelles:
Ara ve lo mes de maig
regalada primavera,

- 5 *floriran totes les flors,*
los clavells y les rosetes.
Los fadrins alla d allá
n agafavan la represa:
Ara ve lo mes de maig
10 *regalada primavera,*
cantaran los aucellets,
la guatlla y la cadernera.
Y les nines mes ensá:
regalada primavera,
15 *cantarà lo rossinyol*
en les fresques aygualeres,
no ho farà l trist del meu cor,
tot lo dia n passa pena.
La tonada era suau
20 com un sospir de la terra,
com un sospir amoros,
no se si goig o tristesa.
M aparexia sentir
abril y maig en conversa,
25 sa alegria en l esperit
sa saba en les venes.
Jo me n sento l cor ferit
per una dolsa sageta.

c) En un poema, que sembla que Verdaguer preparava cap a 1896 a Vallcarca i publicat al llibre *Al cel* (1903), titulat «Amor», incorpora el començament idèntic al de la cançó, encara que aquí el pren en un sentit religiós; el maig (en majúscula) i les flors passen a designar la Verge Maria:

- Ara ve lo mes de Maig,
regalada primavera;
de totes les seves flors
mon Amor es la més bella.
5 Vindrán l'istiu y l'hivern,
no se'n veurà cap en terra,
sinó la del meu Amor,
que de totes es la reyna.

De fet, doncs, tots aquests poemes tenen en comú l'origen en el cançoner, present sempre en la producció poètica de Verdaguer. Gràcies a aquest fet, tots tres mantenen una construcció semblant: versos heptasil·labs, i un joc de rimes assonants femenines als parells i als imparells mots aguts, cosa que els proporciona un ritme propi de la poesia popular.

Pel contingut i la forma, el poema resultant, *Des de l'Havana, mar endins*, hauria pogut formar part del volum *Pàtria*, al costat de «Lluny de ma terra» o «La Plana de Vic». Restà, però, inèdit.

DES DE L'HAVANA, MAR ENDINS¹²

- Ara ve lo mes de maig,
regalada primavera;
floriran totes les flors
en los jardins de ma terra;
5 cantaran tots los aucells,
lo pinsà i la cadenera;
cantaran los de l'Esbart,
tot volant per les rouredes,
de Montserrat a Montseny,
10 de Puiglagulla a la Gleva.
Allí tinc la meva Amor
en una capsa de perles,
voltada de Serafins,
enrevoltada de Verges;
15 a sos peus rodola el Ter,
murmurejant d'amoretetes.
Oh, si la Verge ho volgués!,
llogaria una barqueta
amb volada d'alció
20 per passar la mar immensa,
de l'Havana a Gibraltar,
de Gibraltar a les Medes.
Deixada la mar allí,
me n'entraria per terra;
25 enfilaria el riu Ter,
lo de florides riberes,
i, riu amunt riu amunt,
me'n pujaria a la Gleva.
Allí de la Verge als peus
30 jo plegaria la vela
i en sa peanya de flors
fermaria la barqueta.

M. ÀNGELS VERDAGUER I PAJEROLS (Manlleu, 1972)
Llicenciada en Filologia Catalana. Va llegir la tesi de llicenciatura: «Primavera» de Jacint Verdaguer: estudi i edició, amb què obtingué el premi extraordinari. Té inscrita la tesi doctoral: «Flors del Calvari» de Jacint Verdaguer: estudi i edició. Gaudeix d'una beca predoctoral FI-FIAP de la Generalitat (1999-2002) al departament de Filologia Catalana de la Universitat de Barcelona. És membre numerari i secretària de la Societat Verdaguer i del Comitè Organitzador del V Col·loqui sobre Verdaguer.

12. Hem normativitzat el text, tot conservant els trets fonètics, morfològics i sintàctics del manuscrit original. Hem afegit la puntuació, que hi mancava, mostra del seu estat en esborrany.

SUPER FLUMEN I AL CASTELL DE MONTCADA, **DOS POEMES INÈDITS DE VERDAGUER**

RAMON PINYOL I TORRENTS

Les dues poesies que edito, que porten els títols de *Super Flumen* i *Al castell de Montcada* es troben en el manuscrit 3704 de la Biblioteca de Catalunya, en els folis 1v-2v i 3-3v, respectivament. Aquest manuscrit és una llibreta de ratllada de tapes dures, de quaranta folis, que està parcialment en blanc. La cal·ligrafia és indubtablement de la segona meitat dels anys 70, i de fet hi apareix en un determinat moment la data de 1876. Això no obstant, hi ha algunes anotacions que són posteriors, però no en els poemes de què tractem ara. A la llibreta hi ha diverses peces poètiques i alguns fragments en prosa, que suposo tots inèdits, de temàtica patriòtica, que tenen tot l'aspecte de constituir un projecte de recull que, per raons ignotes, no es va acabar materialitzant. De tot el material que s'hi conté, cap no té relació amb les quaranta-sis composicions del volum *Pàtria* (1888), que fou on l'autor va aplegar, en una mena d'autoantologia, la producció de tipus patriòtic i civil escrita des de 1865.

Les obres del manuscrit es troben en fases d'elaboració diverses, des de la peça gairebé acabada a la que és més aviat un embrió. Les dues poesies que publico contenen encara versos incomplets o per escriure (que he assenyalat amb punts discontinus en el text), seguint un dels procediments de treball habituals de Verdaguer, que consistia a redactar deixant espais en blanc quan els mots que necessitava per al concepte, el metre o la rima no li acabaven de sortir, per tornar-hi en un altre moment.

Els dos poemes que he seleccionat se centren en el tema de les ruïnes, un dels més romàntics, que Verdaguer conreà en moltes de les seves obres, i que es troba associat normalment a monuments del Rosselló, del Pirineu, d'Osona, de Montserrat o de Barcelona, un àmbit geogràfic coincident amb el que s'anomena la Catalunya Vella.¹³ En ambdues composicions el tema de les ruïnes, vinculat al de la grandesa passada de la pàtria, és posat en relació amb l'actualitat, i més concretament amb el desig de restauració tant dels monuments com dels valors de l'antigor.

Super Flumen, que en el manuscrit té el títol alternatiu, posat a sota de l'altre i entre parèntesis, de *Sobre Poblet*, està constituït per tretze estrofes, de les quals n'hi ha sis d'inacabades, que en conjunt fan cinquanta-cinc versos. L'estrofisme de la composició (lires garcilasianes, que combinen versos hexasíl·labs i decasíl·labs seguint l'esquema 6a10B6a6b10B) té la particularitat d'ésser gairebé desconegut en l'obra verdagueriana, ja que segons Pere Ramírez i Molas¹⁴ l'escriptor de Folgueroles només la va emprar en un altre poema.

13. «La versificació de Verdaguer i la poètica castellana», dins *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes/IV (Miscel·lània Pere Bohigas, 2)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1982), p. 265.

14. Sobre els diferents tractaments del tema que fa Verdaguer, vegeu Ricard Torrents, «Contribució a l'estudi de la gènesi de *Canigó*, de Verdaguer», dins *Verdaguer. Estudis i aproximacions* (Vic: Eumo, 1995), esp. p. 209-212.

També se singularitza per estar ubicat en un indret i un monument de la Catalunya Nova, a la qual, com ja he apuntat, Verdaguer va dedicar molt escassa atenció. Val a dir que es feia estrany que el poeta no hagués tractat el tema de la destrucció del famós monestir-panteó —que tan intensament tractà en aquesta mateixa època Àngel Guimerà a la poesia *Poblet*—, que va colpir pregonament les consciències del catalanisme renaixentista. La primera visita documentada de Verdaguer al cenobi cistercenc que tenim és del maig de 1882, amb motiu d'una trobada d'intel·lectuals catalans, mallorquins i valencians; guiada per Antoni Gaudí i Eduard Toda —aquest darrer en seria el més ferm impulsor de la restauració—, va tenir el punt culminant en un passeig nocturn per les ruïnes il·luminats amb torxes i llums de bengala. Si fou aquesta la primera vegada que hi va estar, com sospito, el poema, que per les característiques cal·ligràfiques ha de ser anterior, no fou escrit sota una impressió directa de la vista de les ruïnes. De fet, la manca de descripcions precises del monument contribueix a afermar aquesta idea. Sigui com vulgui, això no treu força als versos verdaguerians, en els quals destaca el gust per la hipèrbole i pel llenguatge expressiu.

Al castell de Montcada, format per deu quartets arromançades monorimes de versos heptasíl·labs, té les estrofes completes, excepte la tercera, a la qual manquen dos versos. El castell de Montcada, situat al cim del mateix nom, dominava el camí històric que, travessant la Serralada Litoral, es dirigia cap a Barcelona. Fou enderrocat el 1713 per ordre de Felip V. Avui fins i tot part del turó ha desaparegut en extreure'n material per a la coneguda fàbrica de ciment que hi ha a la població, al costat de l'autopista, establerta el 1917. Verdaguer, que l'havia de contemplar sempre que feia el camí entre Vic i la capital catalana, l'esmenta a l'oda *A Barcelona*: «l'agut Montcada, [és] un ferro de llança gegantina / que una nissaga d'hèroes clavada allí ha deixat». Més

acabat que l'altre poema, l'al·legoria del passat de Catalunya hi és més nítida, sobretot perquè aquí la destrucció és menys colpidora —no han estat els catalans mateixos els enderrocadors—, cosa que també s'evidencia en el llenguatge, menys expressiu. Del que es tracta aquí és de sentir «el cor» de les ruïnes, que desperten en el poeta —«el trobador» que s'enyora en contemplar-les— el record del temps pretèrit que és font d'inspiració: així «polsarà febrós l'arpa».

He transcrit els textos fidelment, però, a fi de facilitar-ne la lectura, n'he modernitzat l'ortografia sense afectar-ne la fonètica, he completat la puntuació i he desglossat dins claudàtors les abreviatures usades per l'autor.

RAMON PINYOL I TORRENTS (Olesa de Montserrat, 1953). Professor de Filologia Catalana de la Universitat de Vic. Membre de la Societat Verdaguer. Es doctorà amb una tesi sobre Verdaguer, a qui ha dedicat diversos treballs i edicions.

SUPER FLUMEN¹⁵
(SOBRE POBLET)

L'adéu darrer venia
 de dar al monument q.[ue] s'enfondrava,
 i aixís me responia
 lo riu que s'aumentava
 amb lo caudal q.[ue] de mos ulls brollava:

«No són sospirs ni queixes
 lo que deu arrancar-te la memòria
 del lloc q.[ue] enrera deixes.

.....

Repti ta veu irada
 als qui la mà sagnosa en ell posaren

.....
 les cendres profanaren
 dels sants i els hèr[os] q.[ue] a sa pàtria
 honraren.

Com si dintre les venes
 haguessin empeltat sang maleïda
 de Llucifer, vils hienes
 a les que el fossar crida
 amb sa fetor de carn ja mig podrida.

Les tombes trossejaren
 i els trajos de les mòmies se partiren,
 de sos llits les volcaren
 sagnosos les feriren.

.....

Un home.....
 i les relíquies sospirant collia

.....

Mentres visqué salvades
 foren per ell potser d'un nou martiri,
 mes sentí les petjades
 de la mort i amb deliri
 donà'ls terra sagrada al cementiri.

I allí ignorades jeien
 davall la gleva humida de la terra

 quan nous udols de guerra
 los ecos deixondiren de la terra.

Llavors la ira divina,
 vessant, feu-me inundar a mi la ribera
 del cementiri veïna
 i al mar la fossa entera
 baixant a revolcons en ma bromera!

Ara, si penedida
 cerca la pàtria un jorn reivindicar-se,
 ja sap que el mar la crida;

.....

Son Jordà és ell i alhora
 cuna dels hèroes que Poblet guaria
 si per sort les enyora
 i altre cop les volia
 la reina d'aqueix mar torni a se[r] un dia.

Si no, com me l'he enduda
 jo la penyora de sa antiga glòria,
 veurà també perduda
 dins la mar de la història
 per sempre més son nom i sa memòria.»

Callà el riu i brandaren
 les campanes al lluny; lo jorn moria,
 tan trist mos prec's finaren
 batre'm al cor sentia
 la darrera esperança que hi naixia.

12. El riu que passa prop de Poblet és el Francolí.

AL CASTELL DE MONTCADA

Ai castell, lo vell castell
 com s'han tornat tes muralles
 jo sé lo que has estat
 i veig lo que n'eres ara.

Ja no tens per tu capell,
 ni pels enemics espasa,
 ja no tens bravesa al cor
 ni tens sang a les estranyes.

Dels mantells q.[ue] un jorn vas dur
 diu que avui n'han fet mortalles

.....

Si no n'has perdut l'amor
 és perquè hi ha qui te'l guarda
 que a no tenir-li, ai de tu!
 No et veuríem tan enlaire.

Ai castell, lo vell c.[astell]
 com s'han tornat tes muralles,
 tu que has vist des d'aquí el cim
 com nasqué la meva pàtria.

Si l'Orient treia velluts,
 Mallorca i Sicília encara
 treien perles de sos mars
 per fer-hi anells i arracades.

Què t'has fet aviu c.[astell],
 lo brau c.[astell] de M.[ontcada],
 ossamenta d'un gegant
 que per mig món passejava.

Si les conques de tos ulls
 avui no fossen¹⁶ buidades

veuries la teva sort
 en la sort de nostra pàtria.
 Mes si el temps t'ha corsecat
 i per cantar alè et manca,
 tos en[n]egrits enderocs
 desperten¹⁷ les recordances.

Que el trobador que es doleix
 a l'ombra de tes muralles
 al sentir bategar el cor
 polsarà febrosenc l'arpa.

16. Fossin.

17. Despentin

A UN ROSSINYOL, UNA VARIACIÓ POÈTICA DE VERDAGUER

FRANCESC CODINA I VALLS

En el pròleg del llibre *Santa Eulària* (1899), que pren la forma d'una carta adreçada a l'amic i col·laborador Lluís Carles Viada, Verdaguer hi evocava les excursions que tots dos plegats havien fet per la serra de Collserola: «¿Vos recordau dels agradosos passeigs que descabdellàvem a últims de la primavera passada per los voltants de Sarrià, des del torrent de les Oliveres fins al de Magòria, i des de Vallvidrera, a on refileven de bo i millor los rossinyols, fins a Pedralbes...» D'altra banda, en una carta datada a Barcelona el 9 de maig de 1897 i adreçada al rossellonès Justí Pepratx —un dels traductors al francès de *L'Atlàntida*—, el poeta escrivia «que ens hem recordat molt de v. a Vallvidrera, a on hem pujat amb D. Antoni Rubió aquesta tarda a veure la mare de Déu i a sentir los rossinyols».

La coneguda poesia «A un rossinyol de Vallvidrera», datada el 9 de maig de 1897 i presentada pel mateix poeta com un «romancet dedicat a mos amics D. Antoni Rubió i D. Lluís Carles Viada», va ser un fruit literari d'aquelles excursions pels voltants de Barcelona. El text va ser publicat per primer cop al número 25 de la revista *L'Atlàntida*, corresponent al 15 de maig de 1897, i tot seguit va ser reproduït a *El Sarrianés* —un setmanari dirigit per Lluís Carles Viada i Lluch— i a l'edició del matí d'*El Noticiero Universal*, del 22 i el 24 de maig, respectivament. Pocs mesos després de morir el poeta, va ser inclòs a *La Mellor Corona* (1902), un llibre que aplegava poesies disperses, preparat per Lluís Carles Viada i Anton

Busquets. Finalment, el 1925 va passar a formar part de *Barcelonines*, títol que els editors van posar al volum XXVIII de les obres completes publicades per la Il·lustració Catalana.

Verdaguer va compondre també —probablement en una data no gaire posterior— una variació d'aquesta poesia, amb el títol «A un rossinyol», la qual va restar inèdita, i que ara es publica aquí per primera vegada, al costat de la versió ja coneguda. Es tracta d'un text més breu i més des-circumstancialitzat, potser més intens, que no conté la dedicatòria a Rubió i Viada, i en què l'hàbitat de l'ocell no és situat a la serra de Collserola, sinó als Pirineus.

El rossinyol i els seus refilets són un dels motius més recurrents de la poesia verdagueriana, ja des de la primeria. Tanmateix, serà en l'etapa de maduresa quan el poeta culminarà la construcció simbòlica al voltant d'aquesta figura, en la poesia que porta per títol «Sentint un rossinyol», datada el 10 de juny del 1885, a Torrentbò, que passaria a formar part del llibre *Aires del Montseny* (1901).¹⁸ La penúltima estrofa d'aquest text resumeix molt bé la mena de revelació que Verdaguer experimentava tot sentint les passades alhora melangioses i alegres del rossinyol:

18. La poesia ja havia aparegut publicada al setmanari *La Creu del Montseny* del 16 d'abril de 1899, acompanyada d'una dedicatòria a Joaquim Rubió i Ors, que havia mort el dia 1 del mateix mes.

Mes, en tes plors d'enyorança
de l'Edèn que se'ns tancà,
jo sento el cant d'esperança
del que Déu nos obrirà.¹⁹

Tant la poesia «A un rossinyol de Vallvidrera» com la seva variació s'abeuren de les concepcions romàntiques de Verdaguer. El poeta és identificat amb el rossinyol; i la poesia, amb el cant prodigiós d'aquest ocell. Un cant que constitueix una mena de manifestació natural d'«amor a Déu» i a «la pàtria». Una pàtria, però, que en aquest context s'ha d'entendre com el paradís o la pàtria celestial que el poeta, desterrat en aquest món, enyora intensament. D'altra banda, cap al final de tots poemes, els «cims» deshabitats on viu i canta el rossinyol són contraposats a «la plana» urbanitzada on viu una gent «molt ingrata». Conseqüentment, el poeta aconsella a l'ocell que eviti el tracte amb els humans, els quals tenen la dèria d'engabiar els que són més bons cantaires.

Per copsar més bé el sentit dels textos, cal tenir en compte el moment i les circumstàncies en què van ser redactats. L'any 1897 Verdaguer encara era víctima del greu conflicte que va sacsejar la seva vida a partir de 1893 i que durant cinc anys dramàtics el va mantenir enfrontat amb la jerarquia eclesiàstica i amb la societat benpensant de l'època. Un conflicte que li havia comportat algunes situacions de gran tensió: allunyament forçat de Barcelona i del palau del Marquès de Comillas, on havia servit com a capellà i almoiner durant divuit anys; desterrament al santuari de la Gleba, d'on va fugir per instal·lar-se de nou a Barcelona, desobeint la prohibició del bisbe Morgades de Vic, el seu superior jeràrquic; pressions contínues i amenaces insistents de ser retornat a Vic per la força; suspensió

a *divinis*, que li impedia de dir missa; acusació pública d'haver-se tornat boig; setge econòmic i judicial dels creditors i ruptura amb molts dels vells amics i col·laboradors. No és pas estrany, doncs, que Verdaguer, sotraguejat per tots aquests tràngols, s'arribés a sentir com un ocell perseguit que hom volia engabiar, i que es lamentés amb amargor que sols rebia càstigs i mostres d'ingratitude com a recompensa per una obra literària amb la qual tan decisivament havia contribuït a la renaixença cultural del país.

Verdaguer ensenyant als obrers i als camperols. Conjunt escultòric de Josep Llimona per al monument al Dr. Robert (Barcelona).

19. Joaquim MOLAS ha fet una interessant anàlisi del contingut d'aquest text, tot relacionant-lo amb «Què és la poesia?», també inclòs a *Aires del Montseny*, en el curs de l'estudi «Jacint Verdaguer: un poeta en crisi. Notes per a una primera lectura dels "Aires del Montseny"», dins *Anuari Verdaguer 1995-1996* (Vic: Eumo Editorial, 1999), p. 11-26.

FRANCESC CODINA I VALLS (Granollers, 1954). Professor de Filologia Catalana de la Universitat de Vic i membre de la Societat Verdaguer. És autor de diversos estudis sobre Verdaguer i actualment prepara l'edició crítica de *Barcelona*, una obra pòstuma del poeta. Forma part del consell de redacció de *Reduccions, revista de poesia*. Recentment ha publicat el recull poètic *La llum ineficaç*, 2000).

A UN ROSSINYOL²⁰

Rossinyol dels Pirineus,
 he sentida la teva arpa,
 l'he sentida dia i nit²¹
 per eixos cims de muntanya.
 He escoltades tes cançons
 rodolant de baga en baga,
 ardentes d'amor a Déu,
 d'amor a Déu i a la pàtria.
 Rossinyol, bon rossinyol
 que voles de branca en branca
 no deixes aqueixos cims,
 no baixes pas a la plana,
 no hi vingues a les ciutats,
 que hi ha una gent molt ingrata.
 Diu que estima als aucellets,
 diu que en son cor los regala,
 mes als que canten millor
 los posa dintre la gàbia.

A UN ROSSINYOL DE VALLVIDRERA²²

*Romancet dedicat a mos amics
 D. Antoni Rubió i D. Lluís Carles Viada*

Rossinyol, bon rossinyol,
 he sentida la teva arpa,
 l'he sentida un dematí
 de Vallvidrera a Valldaura,
 fent rodolar-hi tos cants
 com perles dintre de l'aigua.
 Cantaves l'amor a Déu,
 l'enyorament de la pàtria,
 los misteris de la nit,
 les llums de la matinada,
 ton amor entre les flors,
 ton niuet entre les branques,
 ta mainadeta, que viu
 de cançons i de becada.
 Trobador del mes de maig,
 rossinyol, refila i canta,
 mes no deixes eixos cims
 per los vergers de la plana:
 no hi vingues a la ciutat,
 que hi ha una gent molt ingrata.
 Diu que estima als aucellets,
 diu que en son cor los regala,
 mes als que canten millor
 los posa dintre la gàbia.

Vallvidrera, 9 Maig 1897

20. El text, que aquí es publica, amb l'ortografia regularitzada i la puntuació adaptada a l'ús actual, procedeix del *ms* 3722, f. 50 recto, de la Biblioteca de Catalunya, autògraf de Verdaguer. En la part superior del mateix foli el poeta hi va adherir un retall de periòdic amb la versió titulada «A un rossinyol de Vallvidrera», publicada a *L'Atlàntida*. En els folis 48, 49 i 53 del *ms* esmentat, hi figuren diversos esborranys i apunts de les dues versions, en un dels quals es llegeix el títol alternatiu «A un jove poeta».

21. En el manuscrit, a l'interlineat entre aquest vers i l'anterior, es llegeixen les variants posteriors *cap al tart i a punta d'alba*, alternatives al *dia y nit* que figura dins els vers i que s'ha adoptat aquí com a lliçó definitiva.

22. El text, procedent de *L'Atlàntida*, núm. 25 (15-V-1897), p. 4, es publica aquí amb l'ortografia regularitzada i la puntuació adaptada a l'ús actual.